

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการฝึกมนุษย์สัมพันธ์ต่อสถานภาพทางสังคมมิติ และการวิเคราะห์ตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยมีสมมติฐานการวิจัย ดังนี้

1. นักเรียนที่เข้าร่วมการฝึกมนุษย์สัมพันธ์ จะมีสถานภาพทางสังคมมิติสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับการฝึก
2. กลุ่มนักเรียนที่เข้าร่วมฝึกมนุษย์สัมพันธ์จะมีคะแนนการวิเคราะห์ตนเองในแต่ละด้านและรวมทุกด้านสูงกว่ากลุ่มควบคุม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในด้านต่าง ๆ ปรากฏผลการวิจัย ดังนี้

1. นักเรียนที่เข้าร่วมการฝึกมนุษย์สัมพันธ์มีสถานภาพทางสังคมมิติไม่แตกต่างจากกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับการฝึก และเมื่อวิเคราะห์โดยรายละเอียดพบว่า นักเรียนในกลุ่มควบคุมมีคะแนนสังคมมิติก่อนและหลังการฝึกไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่นักเรียนในกลุ่มทดลอง มีคะแนนสังคมมิติหลังการฝึกสูงกว่าก่อนการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. นักเรียนที่เข้าร่วมฝึกมนุษย์สัมพันธ์มีคะแนนการวิเคราะห์ตนเองรวมทุกด้านสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่เมื่อพิจารณาแยกเป็นรายด้านแล้วไม่พบความแตกต่างระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองในแต่ละด้าน ซึ่งเมื่อวิเคราะห์โดยรายละเอียดแล้วพบว่า

2.1 ก่อนการฝึกคะแนนการวิเคราะห์ตนเองรายด้านและรวมทุกด้านระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2.2 กลุ่มควบคุมมีคะแนนการวิเคราะห์ตนเองรายด้านและรวมทุกด้านก่อนการฝึกและหลังการฝึกไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2.3 กลุ่มทดลองมีคะแนนการวิเคราะห์ตนเองรายด้านและรวมทุกด้าน
หลังการฝึกสูงกว่าก่อนการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากสมมติฐานและผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นนำมาอภิปรายผลในประเด็นต่าง ๆ
ได้ดังนี้

ผลการฝึกมนุษยสัมพันธ์ต่อสถานภาพทางสังคม

จากผลการวิจัยอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในขณะที่กลุ่มทดลองซึ่งได้รับการฝึก
มนุษยสัมพันธ์มีคะแนนสังคมมิติสูงขึ้น มีสถานภาพทางสังคมมิติดีขึ้น แม้จะไม่ใช่ทุกคน แต่โดย
ส่วนใหญ่ (8 ใน 10 คน) มีคะแนนเพิ่มขึ้น และ 3 ใน 8 คน ที่มีคะแนนเพิ่มขึ้นมีสถานภาพ
ทางสังคมเปลี่ยนไป จากสถานภาพทางสังคมมิติต่ำเป็นสถานภาพทางสังคมมิติปานกลาง
ส่วนกลุ่มควบคุมแม้จะไม่ได้รับการฝึกมนุษยสัมพันธ์ก็มีคะแนนสังคมมิติเพิ่มขึ้น 6 ใน 10 คน
มีคะแนนเพิ่มขึ้น แต่มีเพียง 1 ใน 6 คน ที่มีคะแนนเพิ่มขึ้นมีสถานภาพทางสังคมเปลี่ยนจาก
สถานภาพทางสังคมมิติต่ำ เป็นสถานภาพทางสังคมมิติปานกลาง

ซึ่งการที่ผลวิจัยเป็นไปในลักษณะดังกล่าวนำมาอภิปรายได้ดังนี้

1. การฝึกมนุษยสัมพันธ์มีผลทำให้นักเรียนกลุ่มทดลองมีสถานภาพทางสังคมมิติ
สูงขึ้น น่าจะเป็นผลมาจากลักษณะโปรแกรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เข้าใจยอมรับในตนเอง
เข้าใจและยอมรับในผู้อื่น ชื่นชมในความเป็นตัวของตัวเอง เปลี่ยนทัศนคติในการมองตนเอง
ใหม่ มีทักษะในการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และรู้จักหาทางช่วยเหลือตนเองเมื่อมีปัญหา
ในการสร้างเสริมสัมพันธ์ภาพ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เอื้อให้นักเรียนกล้าที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ๆ
เพิ่มขึ้น เป็นผลทำให้คะแนนสังคมมิติสูงขึ้น จนทำให้บางคนเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมมิติสูงขึ้น
สอดคล้องกับการศึกษาของ เจนนิงส์ (Jennings 1943 cited by Judy Gahagan
1975 : 64) ที่พบว่าผู้ที่ได้รับการเลือกจากเพื่อน ๆ มาก (Overchosen) คือผู้ที่มี
ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น อารมณ์ดี และปรับตัวได้ดีมากกว่าผู้ที่ได้รับการเลือกจากเพื่อน ๆ น้อย

(Underchosen) ซึ่งแม้ว่าการศึกษาของเจนนิงส์จะศึกษามานานแล้ว แต่กาฮาแกน (Judy Gahagan 1975 : 64) ก็ยกย่องว่าเป็นการศึกษาที่น่าเชื่อถือมากเพราะใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมที่มีความเป็นปรนัยสูง ซึ่งในเรื่องนี้ ลอเรนซ์ บี. เชมเบิร์ก (Lawrence B. Schiamberg 1988 : 629 - 631) ยังให้ทัศนะที่สอดคล้องไว้ว่าวัยรุ่นที่ไม่ได้รับความนิยมาจากเพื่อน ๆ เนื่องมาจากการที่มีทักษะทางสังคมต่ำ ขาดความนับถือ ชื่นชมในตนเอง ขาดความเป็นมิตรและซื่อาย โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นในช่วงอายุ 13 - 17 ปี เป็นช่วงแห่งการแสวงหาต้องการที่จะเข้าใจในตนเองซึ่งถ้าได้มีโอกาสเปิดเผยตนเอง ทำความเข้าใจความรู้สึก และสัมผัสกับตัวตนจริง ๆ ของตนเองแล้วจะช่วยทำให้วัยรุ่นเหล่านี้สร้างสัมพันธภาพได้ง่ายขึ้น ซึ่งจุดมุ่งหมายในการสร้างสัมพันธภาพในหมู่เพื่อน ก็คือการได้เข้าใจในตนเอง โดยผ่านการให้ข้อมูลย้อนกลับจากเพื่อน ๆ โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จากเพื่อน ๆ สมาชิกกลุ่มที่มีความเข้าใจกัน ยอมรับซึ่งกันและกัน มีความอบอุ่นเป็นกันเองจนทำให้สมาชิกเกิดความพร้อมจะเปิดเผยตน พัฒนาตนให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อน ๆ ทั้งที่เป็นสมาชิกกลุ่มและเพื่อน ๆ ร่วมชั้นเรียนจนทำให้คะแนนสังคมมิติหลังการฝึกสูงกว่าก่อนการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

นอกจากเนื้อหาของกิจกรรมและบรรยากาศกลุ่มที่ทำให้ให้นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนสังคมมิติสูงขึ้นแล้ว สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้คะแนนสังคมมิติสูงขึ้นก็อาจจะเป็นเพราะลักษณะของงานการบ้านที่เพิ่มเติมจากเนื้อหาของกิจกรรมซึ่งผู้วิจัยสอดแทรกเอาไว้ เช่น งานการบ้านหลังกิจกรรมเพื่อนที่ดีที่สุด ที่ให้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนพูดคุยกับเพื่อนห้องที่ไม่คุ้นเคยอย่างน้อย 5 คน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาลักษณะเด่นและค่านิยมของเพื่อน ๆ หรือการบ้านหลังกิจกรรมไล่ชีวิต ที่ให้นักเรียนในกลุ่มทดลองคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความภาคภูมิใจกับเพื่อน ๆ ในห้องอย่างน้อย 5 คน เป็นต้น ซึ่งการที่นักเรียนในกลุ่มทดลองได้มีโอกาสนำเสนอแนวความคิดที่ได้จากกลุ่มไปฝึกปฏิบัติเช่นนี้ในสังคมจริงของเขาก็อาจจะเป็นเหตุให้เพื่อน ๆ ในห้องรู้จักและยอมรับนักเรียนในกลุ่มทดลองมากขึ้น ทำให้คะแนนสังคมมิติสูงขึ้นได้ ลักษณะการฝึกแบบทำงานการบ้านเช่นนี้ ไมเคิล ไวส์เบิร์ก ทามารา โซเฟร์ ฟิช และ ลินน์ ฟิชเชอร์ แมคเคน (Michael Weissberg, Tamara Sofair - Fish and Lynn Fisher -

McCanne 1978 : 220 - 222) ก็ได้เคยใช้ในโปรแกรมการฝึกมนุษยสัมพันธ์ของพวกเขา และได้ผลดีมาแล้วเช่นกัน

2. การที่คะแนนสังคมมีติของนักเรียนในกลุ่มควบคุมเพิ่มขึ้นแม้จะไม่ได้รับการฝึกมนุษยสัมพันธ์ อาจจะเป็นผลมาจากการที่ในช่วงการฝึกมนุษยสัมพันธ์นั้นเป็นช่วงที่ทางโรงเรียนจัดให้มีการเข้าค่ายลูกเสือ เนตรนารี เด็กนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ทุกคน ได้มีโอกาสเข้าค่ายพักแรมร่วมกัน ได้ทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเป็นระบบหมู่ ทำให้เด็กได้มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อน ๆ ร่วมชั้นเรียนมากขึ้นกว่าปกติ นักเรียนในกลุ่มควบคุมบางคนจึงได้รับการเลือกจากเพื่อน ๆ มากขึ้น คะแนนสังคมมีติจึงสูงขึ้นด้วย

3. การที่ภายหลังการฝึกมนุษยสัมพันธ์แล้ว สถานภาพทางสังคมมีติระหว่างกลุ่มควบคุม และกลุ่มทดลองไม่แตกต่างกันนั้น น่าจะเนื่องมาจากช่วงระยะเวลาการคบหาสมาคม (Acquaintance Span) ทั้งช่วงห่างระหว่างก่อนและหลังการทำสังคมมีติเป็นระยะช่วงสั้นเพียง 8 สัปดาห์ (ระยะเวลาในการฝึกมนุษยสัมพันธ์เพียง 6 สัปดาห์) ทำให้การเลือกของนักเรียนแต่ละคนในกลุ่มประชากร ไม่เปลี่ยน นักเรียนส่วนใหญ่ยังคงเลือกเพื่อนชุดเดิม ในแต่ละสถานการณ์ที่กำหนดเช่นเดียวกับที่ เคยเลือกไว้ในครั้งแรก ซึ่ง กรอนlund (Gronlund 1959 : 149 - 150) เห็นว่าในสถานการณ์การจัดห้องเรียนแบบห้องเรียนธรรมดาที่ไม่มีการโยกย้ายสลับเปลี่ยนที่นั่ง หรือหมุนเวียนที่นั่งกันแล้ว เด็กมีโอกาสที่จะเลือกเพื่อนชุดเดิมมาก ค่าสหสัมพันธ์ในการเลือกระหว่างครั้งแรกกับครั้งหลังมีค่าถึง .90 โดยเฉพาะถ้าทั้งช่วงห่างไว้ระยะสั้น ๆ เช่นนี้ ดังนั้นแม้ว่านักเรียนกลุ่มทดลองจะได้รับการฝึกทักษะทางสังคมจากการการฝึกมนุษยสัมพันธ์แล้วก็ตาม แต่การที่ประชากรส่วนใหญ่ยังคงไม่เปลี่ยนการเลือกเพื่อนในแต่ละสถานการณ์ ก็เป็นเหตุให้คะแนนสังคมมีติของกลุ่มทดลองไม่เพิ่มขึ้นมากพอที่จะทำให้แตกต่างไปจากกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งในประเด็นนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าถ้าได้ขยายการฝึกออกไปอีกระยะหนึ่งแล้ว คะแนนสังคมมีติของกลุ่มทดลองน่าจะเพิ่มมากขึ้นจนสูงกว่ากลุ่มควบคุมได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

4. การฝึกมนุษยสัมพันธ์ เป็นเพียงวิธีการหนึ่งที่จะช่วยทำให้สถานภาพทางสังคมมีติ

สูงขึ้น (Grondlund 1959 : 169) แต่ยังมีวิธีการอื่นที่ช่วยให้ประสิทธิภาพ และส่งผลโดยตรงถึงสถานภาพทางสังคม ซึ่งถ้าให้ผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำได้มีโอกาสได้พัฒนาจากประสบการณ์เหล่านี้แล้วจะช่วยให้สถานภาพทางสังคมสูงขึ้นได้ ประสบการณ์ดังกล่าวได้แก่

- 4.1 การเรียนรู้บทบาททางเพศที่เหมาะสม
- 4.2 การเรียนรู้และพัฒนาการใช้อารมณ์ในเรื่องการเป็นอิสระจากบิดามารดา ผู้ปกครอง
- 4.3 การพัฒนาทางด้านจริยธรรมและมโนสำนึกในการสร้างค่านิยม
- 4.4 การเรียนรู้ที่จะสร้างสัมพันธ์กับเพื่อนในวัยเดียวกัน
- 4.5 การพัฒนาความสามารถทางสติปัญญา (Schoeppe and

Havighurst cited by Grondlund 1959 : 169)

นอกจากประสบการณ์ดังกล่าวแล้ว การจัดสภาพแวดล้อมเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนการเลือกก็มีผลต่อสถานภาพทางสังคม เช่น การจัดกลุ่มใหม่ให้กับเด็ก (Sociometric Grouping) โดยจัดเด็กที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำรวมกับเด็กที่มีสถานภาพทางสังคมสูง เปิดโอกาสให้เด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน ก็น่าจะเป็นแนวทางอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่งผลถึงสภาพทางสังคมได้

5. มีข้อที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการเลือกเพื่อนด้วยวิธีการทางสังคมคือ เด็กอาจจะเลือกเพื่อน โดยแทนที่จะเลือกจากความชอบพอกันเป็นเกณฑ์ตามสภาพการณ์ที่กำหนด เด็กอาจจะเลือกเพื่อนที่มีลักษณะเป็นที่ยอมรับของสังคม (Socially Desirable Characteristic) มากกว่าจะเลือกเพราะตนเองชอบพอ จากความรู้สึกที่แท้จริง เช่น เลือกเพื่อนที่หน้าตาดี มีเพื่อนมาก เรียนเก่ง ว่าเร็ว ชอบช่วยเหลือคนอื่น เป็นต้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้เรียกว่า Halo Effect ซึ่งจะเกิดขึ้นมากในกลุ่มวัยรุ่น (Grondlund 1959 : 172).

6. ปัจจัยที่สำคัญและส่งผลต่อการเลือกเพื่อนของวัยรุ่นอีกประการหนึ่งก็คือ การอบรมเลี้ยงดู วัยรุ่นที่มาจากครอบครัวที่ให้โอกาสเด็กได้แสดงความคิดเห็นเป็น

ประชาธิปไตยในครอบครัว ฝึกให้เด็กรู้จักพึ่งพาตนเอง ครอบครัวลักษณะนี้จะสร้างบรรยากาศให้วัยรุ่นเกิดความเชื่อมั่น ทำให้พวกเขาสามารถสื่อสารมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้อย่างคล่องแคล่วและมีประสิทธิภาพ การคบหาสมาคมกับกลุ่มเพื่อนก็จะ เป็นไปด้วยดี มีกลุ่มเพื่อน (peer group) ง่าย ในขณะที่วัยรุ่นที่มาจากครอบครัวที่อบรมเลี้ยงดูอย่างเคร่งครัดจนเกินไป หรือปล่อยปละละเลยจนเกินไป จะสร้างปัญหาทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่นในการสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น และมีปัญหาในการเลือกคบเพื่อน (John Janeway Conger and Anne C. Petersen 1984 : 332)

ซึ่งจากการอภิปรายข้างต้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าการฝึกมนุษยสัมพันธ์ เป็นเพียงวิธีการหนึ่งซึ่งช่วยให้สถานภาพทางสังคมมิติ เปลี่ยนเท่านั้นยังมีองค์ประกอบอีกหลายด้านที่ส่งผลต่อการเลือกคบเพื่อนของวัยรุ่น เช่น องค์ประกอบทางร่างกาย ความสมบูรณ์หรือความบกพร่อง ความสวยงามของร่างกาย องค์ประกอบด้านฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมองค์ประกอบด้านการอบรมเลี้ยงดูซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์ของเด็กกับบุคคลอื่น องค์ประกอบด้านการพัฒนาสติปัญญา ความสนใจ ทักษะคิด แรงจูงใจ กิจนิสัย การปรับตัว เป็นต้น (McCrosky James C. 1986 : 74 - 80) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อสถานภาพทางสังคมมิติทั้งสิ้น ดังนั้นการที่การฝึกมนุษยสัมพันธ์ไม่อาจส่งผลทำให้สถานภาพทางสังคมมิติของกลุ่มทดลองแตกต่างจากกลุ่มควบคุมก็ น่าจะเป็นผลมาจากองค์ประกอบเหล่านี้ด้วย

ผลของการฝึกมนุษยสัมพันธ์กับการวิเคราะห์ตนเอง

จากผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มทดลองมีการวิเคราะห์ตนเองทั้ง 4 ด้าน คือด้านความไว้วางใจ การเปิดเผยตนเอง การตระหนักรู้ในตน และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และรวมทุกด้านสูงขึ้น ภายหลังจากการฝึกมนุษยสัมพันธ์ในขณะที่กลุ่มควบคุมไม่สูงขึ้น และเมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างกลุ่มควบคุมกับกลุ่มทดลองแล้วพบว่า กลุ่มทดลองมีการวิเคราะห์ตนเองรวมทุกด้านสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแต่เมื่อพิจารณาแยกเป็นรายด้านแล้วไม่พบความแตกต่างระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง ซึ่งผลการวิจัยในเรื่องนี้แยกประเด็นพิจารณา

และอภิปรายได้ดังนี้

1. การฝึกมนุษยสัมพันธ์โดยการจัดโปรแกรมให้ประสบการณ์กลุ่มและกิจกรรมอย่างมีโครงสร้างในลักษณะนี้ส่งผลต่อกลุ่มทดลองทำให้สมาชิกในกลุ่มมีทัศนคติในการมองตนเองเปลี่ยนไป เข้าใจและยอมรับในผู้อื่นมากขึ้น มีทัศนคติในการสื่อสารเพิ่มขึ้น และสามารถแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในเรื่องสัมพันธภาพให้ดีขึ้น เป็นผลให้การวิเคราะห์ตนเอง ในด้านการไว้วางใจที่ให้กับกลุ่ม ด้านการเปิดเผยตนเองกับกลุ่ม การตระหนักตัวตนเองตามความเป็นจริง และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันสูงขึ้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการศึกษาของนักวิจัยหลายท่าน เช่น คินเทอร์ และ คิลมานน์ (Kinder and Kilman 1966 cited by Peter Smith 1980 : 64) ซึ่งกิจกรรมกลุ่มอย่างมีโครงสร้างในการฝึกมนุษยสัมพันธ์แล้วพบว่า กลุ่มทดลองมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติแห่งตนไปในทางบวก ซาโพริโต้ (Saporito 1979 : 113 - A) ศึกษาผลของการฝึกความไวในการรับรู้และการสร้างมนุษยสัมพันธ์เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง พบว่า ผู้รับการทดลองแบบมีโครงสร้างมีทัศนคติสูงขึ้น พาร์เกอร์ (Parker 1983 : 2894 - A) ก็ศึกษาพบเช่นกันว่าการฝึกมนุษยสัมพันธ์ส่งผลให้กลุ่มทดลองมีการนับถือตนเองมากขึ้นมีทัศนคติในการสื่อสารดีขึ้นเหมือนกับที่ ชูชีย์ สมิททิโกว และสมชาย เตียวกุล (2530 : 41 - 45) พบว่า ประสบการณ์กลุ่มฝึกมนุษยสัมพันธ์ส่งผลให้ผู้รับการฝึกมีการนับถือตนเองดีขึ้น มีทัศนคติในการมองมนุษย์ดีขึ้น เป็นต้น ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสามารถอภิปรายได้ในรายละเอียดตามรายด้านของการวิเคราะห์ตนเองได้ดังนี้

1.1 การที่กลุ่มทดลองมีคะแนนการวิเคราะห์ตนเองในด้านความไว้วางใจ หลังการฝึกสูงกว่าก่อนการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิตินั้น เนื่องด้วยกิจกรรมที่ใช้ในการฝึกมนุษยสัมพันธ์ครั้งนี้ประกอบด้วยกิจกรรมที่มีเนื้อหาเน้นให้สมาชิกกลุ่มเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน เช่น กิจกรรมสร้างความคุ้นเคย กิจกรรมการสำรวจและพิจารณาจุดอ่อนจุดแข็งของตน กิจกรรมยอมรับและกล้าที่จะเปิดเผยตน กิจกรรมยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล กิจกรรมให้กำลังใจและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือคนอื่น เป็นต้น ซึ่งจากกิจกรรมดังกล่าว

สมาชิกกลุ่มจะค่อย ๆ เกิดความรู้สึกไว้วางใจกลุ่ม และเมื่อสมาชิกทุกคนเริ่มคุ้นเคยกันก็จะไว้วางใจและยอมรับซึ่งกันและกัน ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการเริ่มต้นพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การที่บุคคลจะสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้นั้นสิ่งแรกที่เขาจะต้องกระทำก่อนก็คือ จะต้องสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และยอมรับซึ่งกันและกัน

(Johnson 1986 : 51 -52)

1.2 การที่กลุ่มทดลองมีคะแนนการวิเคราะห์ตนเองหลังการฝึกในด้าน การเปิดเผยตนสูงกว่าก่อนการฝึกนั้นก็เนื่องมาจากในระหว่างการฝึกจะมีกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกได้เปิดเผยตนอย่างค่อยเป็นค่อยไป เช่น กิจกรรมเพื่อนที่ดีที่สุด กิจกรรมสัญลักษณ์ของท่าน และกิจกรรมไล่ชีวิต เป็นต้น จากกิจกรรมดังกล่าวสมาชิกกลุ่มจะเปิดเผยตนในแง่ มุมต่าง ๆ เช่น ความสนใจ ค่านิยม จุดมุ่งหมายในชีวิต เป็นต้น ซึ่งแง่มุมต่าง ๆ นี้ สมาชิกจะรู้สึกว่าถูกบังคับให้บอกเล่า แต่เป็นความเต็มใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่มที่จะเปิดเผยตนเอง ลักษณะการเปิดเผยตนเองเช่นนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้ ด้วยเมื่อบุคคลตระหนักว่า และเปิดเผยได้ว่าตนคือใคร ชอบอะไร อีกทั้งยังทราบว่าบุคคลอื่นคือใคร ชอบอะไร ก็จะทำให้เกิดการยอมรับความเป็นตัวของตัวเอง ยอมรับความสามารถของตนเอง ยอมรับในความเป็นตัวของตัวเองของผู้อื่น ยอมรับความสามารถของผู้อื่น เกิดความเชื่อมั่นว่าผู้อื่นจะยอมรับนับถือตน รวมทั้งยอมรับในคุณค่า นับถือความเป็นตัวของตัวเองของผู้อื่น สภาวะเช่นนี้จะทำให้บุคคลได้ร่วมรับรู้ ยอมรับในความคิด ความรู้สึก และการกระทำซึ่งกันและกันจนเกิดความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างบุคคลในที่สุด (Johnson 1986 : 18)

1.3 สำหรับการวิเคราะห์ตนเองหลังการฝึกของกลุ่มทดลองในด้านการตระหนักว่าตนที่สูงกว่าก่อนการฝึกนั้นเนื่องด้วยลักษณะกิจกรรมการฝึกมนุษย์สัมพันธ์ครั้งนี้ มีกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มได้มีโอกาสให้ข้อมูลย้อนกลับซึ่งกันและกัน เช่น กิจกรรมกล่าวแสดงออกที่หน้ากระดานแสดงบทบาทสมมติเมื่อพบกับสถานการณ์ที่ไม่น่าพึงพอใจ สมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะแสดงความคิดเห็นอย่างจริงจังต่อท่าทีและการกระทำของสมาชิกคนอื่น ๆ ทำให้สมาชิกที่แสดงบทบาทเกิดการตระหนักว่าตนได้ (Johnson 1986 : 25) ในขณะที่

ที่มีการให้ข้อมูลย้อนกลับนั้นผู้วิจัยในฐานะผู้นำกลุ่มพยายามเอื้ออำนวยให้สมาชิกแต่ละคนได้ให้ข้อมูลย้อนกลับในเชิงสร้างสรรค์ที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน เช่น ให้สมาชิกให้ข้อมูลย้อนกลับโดยมุ่งที่พฤติกรรมที่สมาชิกแต่ละคนกระทำ มีช่วงเวลาที่บุคลากรพาโดยส่วนรวม ให้ข้อมูลย้อนกลับในเชิงแนะนำไม่ใช้วิจารณ์หรือตัดสินการกระทำ หรือให้ข้อมูลย้อนกลับในลักษณะที่เพื่อนสมาชิกจะนำไปปฏิบัติได้จริง เป็นต้น

1.4 การที่คะแนนการวิเคราะห์ตนเองในด้านการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของนักเรียนในกลุ่มทดลองหลังการฝึกสูงกว่าก่อนการฝึกนั้นน่าจะเป็นเพราะนักเรียนเหล่านี้ได้ร่วมกิจกรรมการแก้ปัญหาคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งในโปรแกรมการฝึกมนุษยสัมพันธ์ครั้งนี้ กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ให้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนยกเรื่องราวปัญหาความขัดแย้งในเรื่องสัมพันธภาพระหว่างตนกับเพื่อน ๆ นอกกลุ่มให้สมาชิกในกลุ่มอื่น ๆ ได้รับทราบ สมาชิกกลุ่มซึ่งคุ้นเคยกันมาจากกิจกรรมต่าง ๆ หลายกิจกรรมก่อนจะถึงกิจกรรมนี้ ได้มีโอกาสอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นบอกเล่าความรู้สึกซึ่งกันและกัน เกิดบรรยากาศที่เอื้อเพื่อที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ทำให้สมาชิกกลุ่มทดลองวิเคราะห์ตนเองได้ว่าการพึ่งพาซึ่งกันและกันในกลุ่มสูงขึ้นหลังจากรับการฝึกแล้ว

2. การที่การวิเคราะห์ตนเองแยกรายด้านทั้ง 4 ด้านระหว่างกลุ่มควบคุมกับกลุ่มทดลองไม่แตกต่างกัน มีข้อน่าสนใจที่ควรอภิปรายดังนี้

2.1 จากผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองมีคะแนนการวิเคราะห์ตนเองแยกรายด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิตินี้อาจเนื่องมาจากช่วงระยะเวลาในการฝึกมีช่วงสั้นเพียง 6 สัปดาห์ รวมเวลาที่ฝึก 18 ชั่วโมง ทำให้สมาชิกในกลุ่มทดลองประเมินตนเองว่ามีความรู้สึกไว้วางใจ เปิดเผยตน ตระหนักรู้ในตน หรือพึ่งพาซึ่งกันและกันไม่แตกต่างไปจากกลุ่มควบคุม

2.2 นักเรียนที่เข้าร่วมกันฝึกจำเป็นต้องรับการฝึกในวันอาทิตย์แทนวันหยุด ซึ่งเคยเป็นวันที่มีชั่วโมงกิจกรรมและทางโรงเรียนได้จัดชั่วโมงการเรียนการสอนลงเต็มทุกวันหยุดชดเชยกับการที่นักเรียนเสียเวลาไปกับการจัดกิจกรรมงานประจำปีของโรงเรียน ทำให้

ผู้วิจัยไม่อาจจะจัดโปรแกรมการฝึกให้ยี่ดระยะยาวออกเป็นแบบ 1 1/2 ถึง 2 ชั่วโมง ต่อครั้ง รวม 12 ครั้ง ดังที่ควรจะเป็นได้ ข้อจำกัดดังกล่าวอาจเป็นสาเหตุให้นักเรียนในกลุ่มทดลองวิเคราะห์ตนเองในรายด้านไม่แตกต่างจากกลุ่มควบคุม

จากการอภิปรายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการฝึกมนุษยสัมพันธ์ส่งผลต่อสภาพทางสังคมและการวิเคราะห์ตนเองในกลุ่มทดลองมีประโยชน์ต่อนักเรียนซึ่งเป็นวัยรุ่นตอนต้นที่มีปัญหาในด้านการคบเพื่อนเป็นผู้ที่ขาดเพื่อนและไม่สามารถสร้างสัมพันธภาพในกลุ่มเพื่อนได้ ซึ่งแม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมแล้วจะไม่ส่งผลที่แตกต่างกันก็ตาม แต่การจัดการฝึกมนุษยสัมพันธ์เป็นสิ่งจำเป็นและตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียน ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเด็กนักเรียน อาทิเช่น ครูแนะแนว ครูประจำชั้น ผู้บริหารโรงเรียน ควรจะได้คำนึงถึงและส่งเสริมให้มีการจัดการฝึกมนุษยสัมพันธ์ในโรงเรียน